

Ljudi i događaji

Dve decenije jugoslovensko - američkog Fulbrajtovog programa

Napisao Jan Krč

Dvadeset godina je vremenski raspon od čitave jedne generacije. Pre nešto više od dvadeset godina, 9. novembra 1964. godine, u Beogradu potpisan je sporazum između vlada Sjedinjenih Američkih Država i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije o „finansiranju izvesnih programa prosvetne razmene”. Tvorac tog obrazovnog programa razmene svetskih razmera, koji nosi njegovo ime, američki senator iz države Arkanso Vilijem Džejms Fulbrajt (William James Fulbright), rođen 1905. godine, bio je prisutan potpisivanju prvog takvog sporazuma u jednoj socijalističkoj državi. Njegove tadašnje reči i danas važe: „Program za razmenu na prosvetnom polju otvara novi put komunikacijama i dobroj volji između naroda dveju zemalja, put koji je u mnogo čemu važniji od zvaničnih veza između državnih funkcionera. Verujem da ovaj ugovor predstavlja izraz svesti koja postoji u obema zemljama

da su zajednički interesi čovečanstva važniji od različitih ideologija pojedinih država.” Kao što je slučaj sa većinom godišnjica, i ova je pružila priliku da se osvrnemo unazad i razmotrimo sva prošla iskustva, uspehe kao i greške i da, imajući sve to na umu, načini-mo plan za budućnost.

Protoklo je gotovo dvadeset godina od kada su tri prva jugoslovenska naučnika (Milan Živković, Vojislav Božić i Rajko Maksimović) 6. avgusta 1965. godine otišla iz Jugoslavije na jednogodišnje studije u Sjedinjene Države. Od tog skromnog početka pre dvadeset godina, Fulbrajtov program u Jugoslaviji izrastao je u jedan od najvećih Fulbrajtvih današnjih programa razmene u svetu (prvi godišnji budžet iznosio je 125 000 dolara, dok budžet za 1984. godinu iznosi 1 411 000 dolara). U stvari, u izrazima veličine doprinosa američke vlade, jugoslovensko-američki Fulbrajtov program je najveći na svetu. Tokom dve dece-

nije, više od dve hiljade Amerikanaca i Jugoslovena učestvovalo je u ovom akademskom programu razmene za koji je bilo izdvojeno preko sedam i po miliona američkih dolara. Ove cifre svedoče o uzajamnom i sve većem angažovanju vlada Sjedinjenih Država i Jugoslavije u jednom krupnom programu akademske razmene između te dve zemlje.

Sporazumom, koji su pre dvadeset godina, na dan 9. novembra 1964. godine, potpisali tadašnji američki ambasador u Jugoslaviji Berk Elbrik (C. Burke Elbrick) i bivši savezni sekretar za obrazovanje i kulturu Janez Vipotnik, stvorena je međudržavna Komisija za razmenu na polju obrazovanja između Sjedinjenih Američkih Država i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (nezvanično poznata pod imenom Fulbrajtova komisija), koju je finansirala američka vlada i koja i danas upravlja Fulbrajtvim programom. Sedište Fulbrajtove komisi-

je je u Beogradu, ali ona može održavati svoje sastanke i u drugim mestima Jugoslavije. To je međudržavna organizacija čiji je pravni status utvrđen Sporazumom iz 1964. godine i amandmanom tog Sporazuma iz 1984. godine. Komisija koristi fondove obeju vlada (Jugoslavija je povećala svoj finansijski doprinos programu početkom sedamdesetih godina) prvenstveno u dve svrhe: „(1) za finansiranje studija, istraživanja, obuke i drugih obrazovnih aktivnosti (I) građana ili za građane i državljane Sjedinjenih Američkih Država u Jugoslaviji i (II) građana Jugoslavije u američkim školama i prosvetnim institucijama koje se nalaze u Sjedinjenim Američkim Državama ili izvan njih; i (2) za finansiranje poseta i međusobne razmene studenata, stažera, nastavnika, instruktora i profesora između Sjedinjenih Američkih Država i Jugoslavije.”

Komisija se sastoji od osam članova, četiri Amerikanca i četiri Jugoslovena, koji obavljaju posao bez novčane naknade. Povrh toga, američki ambasador u Jugoslaviji i jedan predstavnik koga odredi Savezno izvršno veće Skupštine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (trenutno Miljenko Zrelec, direktor Saveznog zavoda za međunarodnu naučnu, prosvetno-kulturnu i tehničku saradnju) su zajednički počasni predsednici Komisije. Stvarnog predsednika sa pravom glasa bira Komisija između svojih članova. Tu funkciju alternativno obavljaju jedan jugoslovenski i jedan američki član Komisije. Predsednik predsedava plenarnim sastancima koji se održavaju otprilike šest do osam puta godišnje i na kojima se određuje politika Komisije.

Administrativni posao Komisije spada u dužnost izvršnog direktora (trenutno Ksenija Gaćinović), koga bira Komisija. Glavna dužnost administrativnog i kancelarijskog osoblja, koje sačinjavaju šest Jugoslovena, sastoji se u efikasnom i pravičnom sprovođenju programa prosvetne razme-

Senator Fulbrajt (stoji treći sleva) prisustvovao je potpisivanju prvog sporazuma o prosvetnoj razmeni 9. novembra 1964. godine, koji su u ime svojih vlada potpisali tadašnji američki ambasador u Jugoslaviji Berk Elbrik i bivši savezni sekretar za obrazovanje i kulturu Janez Vipotnik (desno na slici gore). Prvi Jugosloveni koji su kao Fulbrajtovi stipendisti otputovali avgusta 1965. na godinu dana u Sjedinjene Države bili su Rajko Maksimović, Milan Živković i Vojislav Božić (na slici desno).

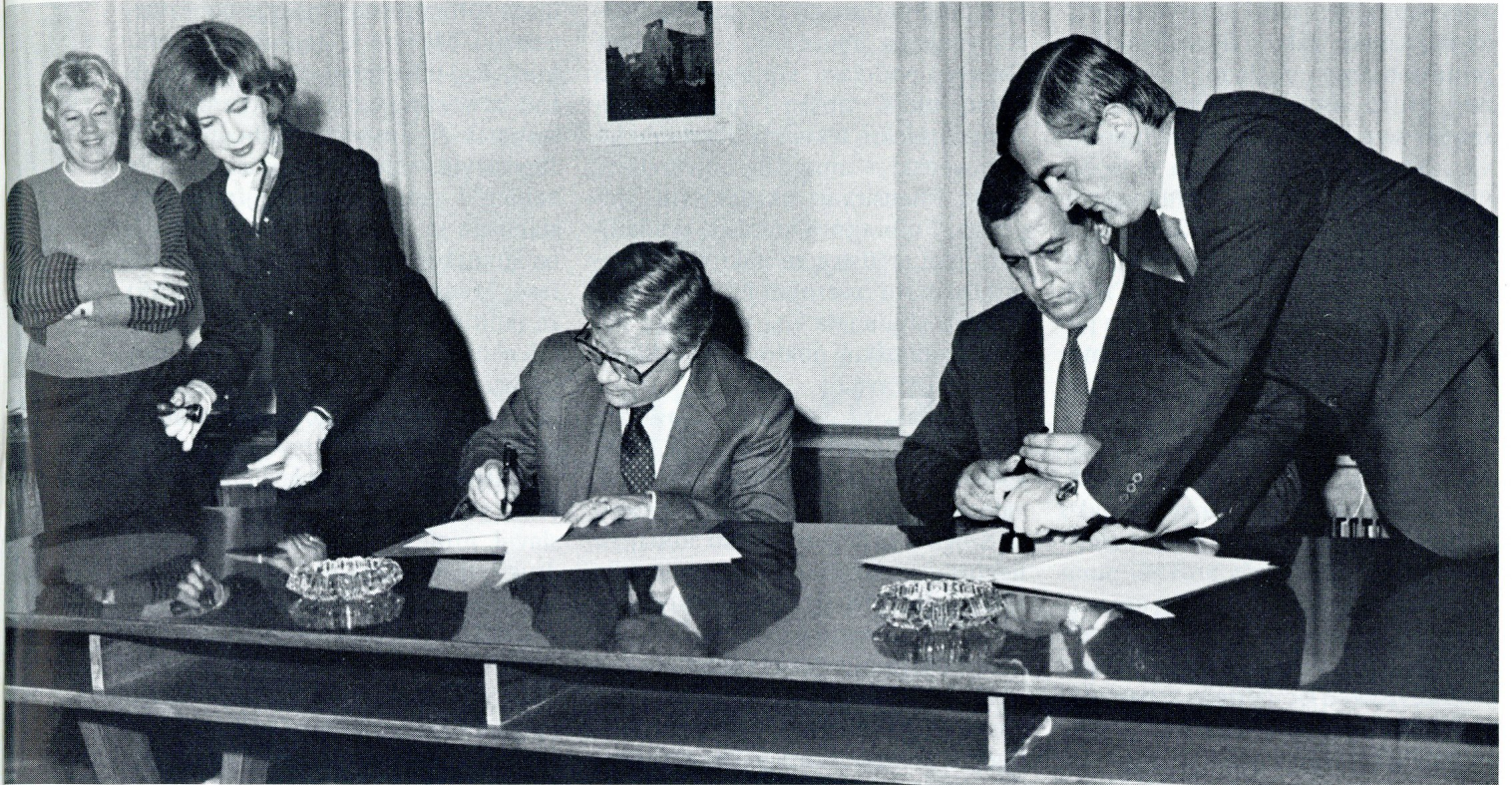

ne, kako je to predviđeno Zakonom br. 256 koji je izglasao 87. Kongres (poznatim obično pod nazivom Fulbrajt-Hejzov zakon [Fulbright-Hays Act]) i Sporazumom iz 1964. godine, dopunjenim 1984.

Državne institucije koje se bave prosvetnom razmenom bile su reorganizovane tokom sedamdesetih godina, kako u Jugoslaviji tako i u Sjedinjenim Državama. Povrh toga, tokom godina se izmenio i niz činilaca koji utiču na rad Fulbrajtove komisije. Na primer, jugoslovenska vlada danas finansijski učestvuje u Fulbrajtvom programu, a po jugoslovenskom Ustavu iz 1974. godine odgovornost za prosvetno planiranje i politiku je decentralizovana i svedena na republički nivo. Stoga su pre nekoliko godina otpočeli razgovori o amandmanu Sporazuma iz 1964. godine, shodno kome bi se uzeli u obzir stvaranje jugoslovenske Savezne uprave za međunarodnu naučnu, prosvetnu, kul-

turnu i tehničku saradnju, reorganizacija Informativne agencije Sjedinjenih Država, kao i niz drugih promena. Amandman na Fulbrajtov sporazum potpisan je u Beogradu 20. januara 1984. godine. Ažuriranjem prvobitnog Sporazuma amandman je obezbedio nesmetan nastavak jednog već uspešnog programa za budućnost, zadržavajući pri tome integritet Komisije i tradicionalnu nezavisnost od političkih uticaja.

Kako se postaje Fulbrajtov stipendista u Jugoslaviji? Iako to nije lak proces, svake godine konkuriše četiri do pet stotina Jugoslovena za šezdeset do sedamdeset stipendija. Početkom svake godine Fulbrajtova komisija raspisuje konkurs koji objavljuje u svim vodećim jugoslovenskim listovima, za sve kategorije Fulbrajtvih stipendija. Može da konkuriše gotovo svako sa univerzitetskom diplomom, ali kandidati koji nemaju doktorat moraju biti ispod trideset pet godina

Amandman Sporazuma iz 1964. godine potpisan je 20. januara 1984. godine — u ime svojih vlada potpisali su ga američki ambasador Dejvid Enderson (levo) i Miljenko Zrelec, direktor Saveznog zavoda za međunarodnu naučnu, prosvetno-kulturnu i tehničku saradnju.

starosti. Svi kandidati mogu slobodno da biraju oblast koju će izučavati, odnosno program studija, a mogućnosti su, praktično, neograničene. Molbe i ostala potrebna dokumenta (u koja spadaju preporuke, studijski program ili istraživački projekt i rezime) moraju se obično podneti do kraja februara, a svi kandidati koji zadovoljavaju tražene uslove u dotičnoj kategoriji — kao, na primer, izvesnu srednju ocenu i/ili izvesno poznavanje engleskog jezika — pozivaju se na razgovor, koji sa njima vodi na engleskom bar jedan američki član Fulbrajtove komisije, jedan ili više službenika Komisije kao i predstavnik nadležnog republičkog odnosno pokrajinskog organa. Ti razgovori se vode, u razno vreme, u glavnim gradovima svih jugoslovenskih republika i pokrajina tokom marta ili aprila. Svi kandidati se ocenjuju sa: ne zadovoljava, zadovoljava, vrlo dobar ili odličan, ali samo oni koji su vrlo do- bri ili odlični konkurišu dalje. Njihove

molbe se podnose odgovarajućim republičkim i pokrajinskim organima koji sastavljaju spisak kandidata koji uživaju prvenstvo, polazeći od lokalnih potreba i interesa, pa se taj spisak zatim podnosi međurepubličkom koordinacionom telu koje vrši konačan izbor jugoslovenskih uživalaca stipendija, vodeći računa o potrebi pravične regionalne raspodele. Taj spisak zatim pregleda i o njemu odlučuje Fulbrajtova komisija, koja ga šalje Upravi za stipendiranje stranaca u Sjedinjenim Državama; Uprava vrši nadzor nad svim akademskim razmenama koje finansira američka vlada. Kad ovaj spisak jednom stigne u Sjedinjene Države, on se raspodeljuje, i dve posebne organizacije se staraju o tome kuda će biti poslani uživaoci Fulbrajtove stipendije između mnogobrojnih i raznih akademskih institucija koje stoje na raspolaganju. Međunarodni institut za obrazovanje (International Institute of Education — IIE)

u Njujork Sitiju je zadužen za smeštaj Fulbrajtovih studenata, dok Savet za međunarodnu razmenu naučnika (Council of International Exchange of Scholars — CIES) u Vašingtonu to čini sa svim ostalim Fulbrajtovim stipendistima. U to vreme, negde krajem maja ili početkom juna, Fulbrajtova komisija u Beogradu obaveštava pobednike na konkursu za sledeću akademsku godinu. Tokom sledećih petnaest meseci potencijalni dobitnik Fulbrajtove stipendije se raspoređuje na neki od američkih univerziteta. Njemu se šalju pismena uputstva i formular za dobijanje vize, a Komisija obavlja sve potrebne pripreme za put. Fulbrajtova stipendija obično obuhvata putne troškove, smeštaj i hranu u Sjedinjenim Državama, školarinu i još neke sitnije izdatke. Od sredine leta do sredine jeseni nova grupa jugoslovenskih fulbrajtovaca se raspoređuje po raznim savezanim državama SAD i tamo provodi izvesno vreme

koje obogaćuje i njih i njihove američke poznanike, kako u ličnom tako i u profesionalnom pogledu. U isto vreme, grupa američkih fulbrajtovaca smešta se u istom cilju širom Jugoslavije. Na taj način, povećava se uzajamno razumevanje između Jugoslavije i Amerike na obe strane Atlantika. To je upravo ono što su senator Fulbrajt i član Kongresa Vejn (Wayne) Hejz imali na umu kad su 1946. godine pokrenuli zakonske mere koje su omogućile primenu Fulbrajtovog programa širom sveta.

Američko-jugoslovenski Fulbrajtov program finansira širok spektar raznovrsne akademske razmene. Iako većina diplomaca, istraživača i starijih i mlađih predavača provodi punu akademsku godinu na nekom američkom odnosno jugoslovenskom univerzitetu, uslovi se ogromno razlikuju u zavisnosti od potreba nekog određenog stipendiste i njegovog akademskog pokrovitelja. Tako, na primer, profesura može da varira od nekoliko nedelja, pa sve do dve godine. Američki istraživači, naučni radnici i profesori obično proučavaju neki aspekt Jugoslavije. Mlađi američki predavači-fulbrajtovci predaju engleski, kao strani jezik, širom Jugoslavije. Gostujući profesori drže predavanja iz raznovrsnih disciplina, kako iz oblasti prirodnih tako i iz oblasti humanističkih nauka. Jugoslovenski stipendisti u Americi imaju znatno raznovrsnije polje interesovanja i insistiraju više nego Amerikanci na osnovnim naučnim granama. Jugoslovenski predavači drže kurseve iz raznih jugoslovenskih disciplina ili nekog od zvaničnih jugoslovenskih jezika. Sem toga, obavlja se i godišnja razmena uglednih umetnika i književnika. Od tih starijih fulbrajtovaca se ne očekuje da drže predavanja, iako mogu i to ako žele. Oni se jednostavno podstiču da stupe u kontakt sa svojim američkim ili jugoslovenskim kolegama i da se upoznaju sa najnovijim umetničkim i književnim pravcima. Komisija takođe organizuje i semina-

re o predmetima od obostranog interesovanja za Jugoslaviju i Sjedinjene Države i podržava, koliko god je to u njenoj moći, timske i multidisciplinarnne projekte u kojima učestvuju jugoslovenski i američki univerziteti. Pored finansiranja akademskih programa, Fulbrajtova komisija pruža finansijska sredstva za pokrivanje putnih troškova izvesnom broju jugoslovenskih studenata koji već imaju nekog akademskog pokrovitelja u Sjedinjenim Državama.

Postupak za američke kandidate koji žele da dođu u Jugoslaviju nešto se razlikuje pošto ne postoji neki ekvivalent Fulbrajtovoj komisiji u Americi. Stoga američki kandidati stupaju u neposredni kontakt sa programskim agencijama IIE i CIES. Te agencije isto tako primenjuju rigorozne akademske kriterijume i kandidatima koji ispunjavaju uslove daju potrebna dokumenta za Fulbrajtovu komisiju u Beogradu na dalje rešavanje. U međuvremenu, oni moraju da dobiju odobrenje Uprave za stipendiranje stranaca. Komisija tada kontaktira razne jugoslovenske univerzitete šaljući im imena kandidata i tražeći da budu primljeni. S obzirom na raznovrsnost Fulbrajtovih stipendija i raspoloživih mesta u obe zemlje, ni jedan kandidat ne stiće tipično fulbrajtovsko iskustvo. Primer koji ćemo sada navesti samo je jedan od preko dve hiljade koji bi se mogli dati.

Dr Alvin Medžid (Alvin Magid) je profesor političkih nauka na Univerzitetu države Njujork (SUNY) u Olbeniju (Albany). Školsku godinu 1983-84. proveo je kao stariji Fulbrajtov stipendist u Beogradu proučavajući jugoslovenski socijalizam, posebno samoupravljanje. Prvi put se zainteresovao za Jugoslaviju kad je učestvovao na jednoj međunarodnoj konferenciji o jugoslovenskom socijalizmu, koja je održana 1982. godine. Pre svog dolaska u Jugoslaviju profesor Medžid je godinu dana učio srpskohrvatski na Univerzitetu države Njujork gde je predavao jedan nastavnik iz Zagreba,

inače fulbrajtovac. Pošto je dobio stipendiju, Medžid je sredinom septembra došao u Beograd, taman na vreme kad se održava godišnji orijentacioni sastanak za američke fulbrajtovce u Jugoslaviji, sredinom septembra. Sa ženom i petnaestogodišnjim sinom stanovao je u iznajmljenom stanu u beogradskom naselju Rakovica. Profesor Medžid je bio dodeljen Institutu za političke studije Fakulteta političkih nauka i potpuno se posvetio izučavanju i pisanju. Prvi rezultat njegovog rada biće knjiga o jugoslovenskom socijalističkom samoupravljanju, za koju se nada da će biti objavljena krajem 1985. godine. Dok je boravio u Jugoslaviji, profesor Medžid, kao i većina drugih fulbrajtovaca, je sklopio mnoga prijateljstva, uspostavio stručne kontakte i proputovao celu zemlju. On smatra da je iskustvo koje mu je u Beogradu omogućila Fulbrajtova stipendija veoma prijatno i korisno, kako u profesionalnom tako i u ličnom pogledu, i nada se da će sledeće godine u junu doći ponovo da održi predavanje o upravljanju u Dubrovniku i Beogradu. S obzirom na veliki uspeh njegovog boravka u Jugoslaviji nije nikakvo čudo što smatra da je Fulbrajtov program odlična stvar i što namerava da ponovo konkuriše.

Američko-jugoslovenski Fulbrajtov program navršio je dvadesetogodišnjicu rada na akademsko-kulturnoj razmeni, utičući na živote hiljada Jugoslovena i Amerikanaca svih uzrasta i zanimanja. Pored toga što je omogućio ogromnu razmenu znanja, on je doprineo i uspostavljanju bezbrojnih ličnih i profesionalnih kontakata između Jugoslovena i Amerikanaca, jačajući na taj način trajne prijateljske veze, dobru volju i razumevanje između Sjedinjenih Država i Jugoslavije. Imajući u vidu veliku važnost koju obe zemlje pridaju Fulbrajtovom programu, nije onda bilo nimalo čudno što je novembra 1984. na odgovarajući način bila obeležena njegova dvadesetogodišnjica, kako u Beogradu tako i u Vašingtonu. ♦